

di'l-müntekâ li-zevâ'idi'l-Beyhakî adıyla ihtisar edilmiş, bu muhtasarın bir kısmı zamanımıza kadar gelmiştir (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 20334^b). *Beyhakî, el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen* adlı *es-Sünenü'l-kübrâ*'ya giriş mahiyetindeki eserinde daha çok ilmin önemi ve âlimlerin fazileti gibi konulara değinmiştir. Muhammed Ziyâurrahman el-A'zamî tarafından usûl-i hadîse dair kaybolmuş olan birinci cüzünün bulunmadığı eksik bir nüshası esas alınarak yayımlanan *el-Medhal* (Küveyt 1405/1985) Zehebî tarafından ihtisar edilmiştir (Abdüssettâr eş-Şeyh, s. 383). *es-Sünenü'l-kübrâ* üzerine yoğunlaşan Necm Abdurrahman Halef eseri isnad, metin, cerh ve ta'dîl ile hadîs teknikleri ve kaynakları açısından incelemiş, bu konularda müstakil eser ve makaleler yazmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1344-57, I, 2, 314; IX, 128; X, 54, 351; a.m.f., *es-Sünenü's-şâgîr* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acı), Karaçi 1410/1989, neşredenin girişi, I, 65-66; a.m.f., *ez-Zühdü'l-kebir* (nşr. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut 1408/1987, neşredenin girişi, s. 37-38, 43-44; Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, *et-Taḥbîr fi'l-mu'cemi'l-kebir* (nşr. Münîre Nâci Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 425; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-ḥadîs*, s. 251; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 166; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhî), IV, 9; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, II, 376-377; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1007; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 33; Necm Abdurrahman Halef, *'Ulûmü'l-İsnâd mine's-Süneni'l-kübrâ*, Riyad 1409/1989, s. 174, 179, 181, 183, 201-202; a.m.f., *eş-Şinâ'atü'l-ḥadîsiyye fi's-Süneni'l-kübrâ li'l-İmâm el-Beyhakî*, Mansûre 1412/1992, s. 8, 16, 41, 49, 80, 103-175; a.m.f., *el-İmâmü'l-Beyhakî*, Dimaşk 1414/1994, s. 111, 117-118, 143-177; a.m.f., "Mevâridü'l-İmâm el-Beyhakî fî kitâbihi's-Süneni'l-kübrâ", *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, XVIII/71-72, Medine 1406, s. 65-95; Ahmed b. Atıyye b. Ali el-Gâmîdî, *el-Beyhakî ve mevâkıfihü mine'l-İlâhiyyât*, Medine 1412/1992, s. 76-78, 79-80; Abdüssettâr eş-Şeyh, *el-Ḥâfizu'z-Zehabî*, Dimaşk 1414/1994, s. 383.

MEHMET EFENDİOĞLU

SÜNNET

(السنة)

Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarının ortak adı, şer'î delillerin ikincisi.

Sözlükte "izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek" mânâlarındaki **sünnet** kelimesinin terim anlamı fıkıh, fıkıh usulü, hadîs ve kelâm ilimlerinde farklılıklar göstermekle birlikte bunların hepsi Resûl-i Ekrem'e ilişkili olma ve

ya onun yolunu izleme noktasında birleşir. Fıkıh usulü terminolojisinde sünnet öncelikle şer'î hükümlerin meşruyet delillerinden ikincisini ifade eder ve "Resûlullah'ın söz, fiil veya tasvipleri" (takrirleri) şeklinde tanımlanır (Teftâzânî, II, 2). Hadîs ilminde de farklı anlayışlar mevcuttur, ancak hadîs âlimlerinin çoğunluğunca sünnet hadîsle eş anlamlı sayılmakta ve yapılan tanım fıkıh usulüyle paralellik göstermektedir (bk. HADİS). Yine fıkıh usulünde dinen yapılması kesin ve bağlayıcı olmaksızın istenen fiilleri belirten geniş anlamıyla mendubun en önemli bölümünü sünnetler oluşturur ve fûrû-i fıkıh bağlamında sünnet terimi fiillerin dinî açıdan değerlendirilmesi sırasında bu anlamıyla kullanılır (bk. SÜNNET). Kelâm ilminde sünnet "Hz. Peygamber ve ashabının itikad ve amelde takip ettikleri yol" anlamındadır (aş.bk.).

Kur'an-ı Kerim'de sünnet kelimesi iki yerde çoğul şekliyle (sünen) olmak üzere on altı defa geçer. Bunların bir kısmında "geçmiş ümmetlerin başına gelen ders alınacak olaylar" ve "geçmiş ümmetlerin takip ettiği doğru yollar" anlamında, çoğunda ise lafza-i celâle veya zamire izâfetle "Allah'ın muamelesinde içkin olan kurallılık / kanunluluk" mânâsında kullanılır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "snn" md.; ayrıca bk. SÜNNETULLAH). Hadîslerde sünnet kelimesi ve çoğulu gerek Hz. Peygamber'e, halifelere ve başka insanlara atfedilerek sözlük anlamları çerçevesinde, gerekse "Resûl-i Ekrem'in peygamber sıfatıyla uygulayıp öğrettiği davranışlar" anlamında geniş biçimde yer almıştır. "Kim güzel bir âdet (sünnet-i hasene) başlatsa kendisine hem o güzel davranışın karşılığı hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevabı verilir; yine kim kötü bir âdet başlatsa kendisine hem o davranışın hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin günahı yüklenir" (İbn Mâce, "Muḳaddime", 14); "Benim ve benden sonraki râşid halifelerin sünnetine uyun" (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5) meâlindeki hadîsler birinci gruptakilere, "Size iki şey bıraktım, onlara tutunduğunuz sürece sapmazsınız: Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünneti" (*el-Muvaṭṭa*?, "Kader", 3); "Sünnetimden yüz çeviren benden değildir" (Buhârî, "Nikâh", I; Müslim, "Nikâh", 5) meâlindeki hadîsler ikinci gruptakilere örnek gösterilebilir (ayrıca bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "sünnet" md.). Hadîs kaynaklarında, Resûlullah'tan nakledilen hadîsleri toplayıp bunlara uygun biçimde hayatını düzenle-

me yönünde çaba göstermek "ittibâu's-sünne, el-i'tisâm bi's-sünne" vb. ifadelerle anılmıştır.

Sahâbe ve tâbiînin sözlerinde sünnet kelimesinin Hz. Peygamber'in örnek uygulamaları yanında Ebû Bekir'in sünneti, Ömer'in sünneti ve müslümanların sünneti ifadelerinde olduğu gibi (Buhârî, "Eḏâhî", I; Nesâî, VI, 458; Nevevî, IX, 20) daha çok örnek alınan diğer davranışlar, bazan da namazın sünneti ve itikâfın sünneti ifadelerindeki gibi (*el-Muvaṭṭa*?, "İtikâf", 3; Buhârî, "Ezân", 145) "bir ibadetin yapılma şekli" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Başlangıçta sünnetin, Resûl-i Ekrem yanında onun yetiştirdiği sahâbe ile onları takip eden tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesillerinin yaşantılarında mevcut olduğu var sayıldığından sünnetin derlenmesine ilişkin ilk yazılı metinler Hz. Peygamber'in hadîslerinden başka sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînin dinî içerikli söz ve uygulamalarını da içermekteydi. İmam Mâlik gibi bazı âlimlerin "Medineliler'in ameli", "bizde (Medine'de) üzerinde ittifak edilmiş hususlar", "insanların uygulaması", "bilinegelen uygulama" vb. ifadelerle tanımladığı uygulama da önemli ölçüde bu anlamda sünneti içermekteydi (*el-Muvaṭṭa*?, "Zekât", 7; "Büyû", 61; ayrıca bk. AMEL-i EHL-i MEDİNE). Ancak bu nitelikteki uygulamalarla toplumdaki örf ve âdetlerin karıştırılması tehlikesi her zaman mevcut olduğundan genel sünnet tanımının daha açık bir hale getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Kronolojik sırayla Ebû Hanîfe, Mâlik, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan ve Şâfiî gibi ilk fakihler sünnet malzemesinin tesbitinde gittikçe artan oranda dinî nitelikli sünnet ve yerel örf ve âdetlerle karışmış sünnetleri birbirinden ayırma çabasına girmiştir. Leys b. Sa'd'ın amel-i ehl-i Medîne konusunda Mâlik'e (Yahyâ b. Maîn, IV, 487-497) ve Ebû Yûsuf'un sünnet hakkında Evzâi'ye (Şâfiî, *el-Üm*, VII, 337, 343) yönelttiği eleştirilerde görülen, dinî içerikli sünnetin bu nitelikte olmayan sünnetten ayrıştırılması bilinci en yüksek düzeyde ifadesini Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinde bulmuştur. Bu olgu XX. yüzyıl şarkiyatçıları tarafından, Hz. Peygamber'in söz ve tasarruflarının Kur'an yanında dinî hükümlerin ikinci kaynağı olarak tanımlanmasının, dolayısıyla Resûlullah'ın hadîslerinin sünnetin veri tabanı diye belirlenmesinin ilk defa Şâfiî tarafından ortaya atıldığı veya en azından bu yaklaşımın onun tarafından sonuçlandırıldığı, daha önceki nesillerin algılamasında Resûl-i Ekrem'in rolünün

bu şekilde tanımlanmadığı, aksine sünnetin hadislerden bağımsız salt gelenek anlamı içerdiği iddiasına temel yapılmıştır. Halbuki terim olarak sünnetin başlangıçta sadece Hz. Peygamber'in rolüne işaret etmediği doğru olsa da onun söz ve davranışlarının dinî hükümlerin kaynağı olduğu düşüncesi ilk İslâm toplumundan itibaren temel bir ilke şeklinde görülmektedir. Şâfiî gibi âlimlerin yaptığı iş, sünnet kelimesinin başka kullanımlarından ayrıştırılarak sadece Resûlullah'a atfen kullanımını sağlama yönünde terimsel bir yenilik getirmektir. *er-Risâle* dikkatle incelendiğinde Şâfiî'nin, İslâm ilim çevrelerinde yerleşik düşüncenin izini sürerek onu ilk defa tutarlı bir teorik çerçevede ifade etmekten başka bir şey yapmadığı görülür (ayrıca bk. *er-RİSÂLE*). Sünnet, Resûlullah'ın ve ashabının çağından bakıldığında beşerî düzlemde yaşanan İslâmî hayat modeli idi ve bu yönüyle bir uygulamalar bütünüydü. Fakat İmam Ebû Hanîfe'nin ya da Şâfiî'nin yaşadığı dönemden bakıldığında içindeki öz İslâmî unsurların ayrıştırılarak bu uygulamaların evrensel İslâmî hayat tarzına temel teşkil edecek biçimde kurgulanması gerekiyordu. Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinde görülen kurgusal dil ve söylemin sebebi budur ve Şâfiî yahut onu takip edenler mevcut anlayış ve uygulamadan bağımsız bir teori ihdas etmiş değildir. Meselâ Şâfiî öncesi fıkıh âlimleriyle Şâfiî arasında, Resûl-i Ekrem'e aidiyeti yaygın biçimde bilinen dinî içerikli uygulamaların sünneti teşkil ettiği konusunda farklı bir anlayış yoktur. Bununla birlikte tedvin çağı öncesinde yaygınlaşmamış haber-i vâhid rivayetlerin tesbiti, bunların Hz. Peygamber'in sünneti anlamında örneklik teşkil edip etmeyeceği, eğer ediyorsa hangi şartlarda ettiği konusunda Şâfiî ile diğerleri arasında farklı anlayışlar vardır. Bu husus, şarkiyatçıların araştırmalarında iddia edildiği gibi Resûl-i Ekrem'in otoritesinin kabul edilip edilmemesiyle ilgili bir tartışma olmayıp sadece ondan nakledilen verilerin sahihliğinin tesbitiyle ilgilidir ve bu çabalar neticesinde fıkıh usulü ilminde ortaya konan şekliyle sünnet teorisi ortaya çıkmıştır.

Hüküm Kaynağı Olarak Sünnet. Müslümanlar için Resûlullah'a uymanın gerekliliği onun davranışlarındaki örneklik özelliğine dikkat çeken (el-Ahzâb 33/21), ona uymayı (Âl-i İmrân 3/31) ve itaatı (meselâ Âl-i İmrân 3/32) emreden, kendisine Kur'an'ı açıklama görevinin verildiğini ifade eden (en-Nahl 16/44) âyetlerden anla-

şılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kitabı ve hikmeti öğrettiğini bildiren âyetlerde geçen hikmet kelimesinin (meselâ bk. el-Bakara 2/129) İslâm'da dinî bilgiyi belirlemede Resûlullah'ın rolüne, dolayısıyla sünnete işaret ettiği bazı âlimlerce dile getirilmiştir (meselâ bk. Şâfiî, *er-Risâle*, s. 245-257). Bu âyetler ve Resûl-i Ekrem'in konuya ilişkin beyan ve tavırları ışığında onun yirmi iki yılı aşan peygamberlik dönemi boyunca Kur'an-ı Kerim'i açıklayıp uygulayan söz ve davranışları dinî hükümlerin ikinci kaynağı olarak algılanmış, daha sonra Kur'an ve Sünnet şeklinde ifade edilen bu ilke bütün İslâm mezheplerinin ittifak ettiği bir temel sayılmakla birlikte sünnet, Kur'an'ın lafzıyla da vahiy (vahy-i metlûv) olmasına karşılık lafzı değil mânâsı vahiy (vahy-i gayr-i metlûv) kabul edilerek Kur'an'la aynı konumda tutulmasa bile onu tamamlayan bir konumda görülmüş ve değişik açılardan sınıflamalara tâbi tutulmuştur. Bunlardan sünnetin sonraki nesillere intikal biçimini esas alan ayırım sünnetin sihhati meselesiyle ilgilidir. Yapısal özelliği açısından uygulanan ayırımda sünnetin Hz. Peygamber'in sözleri (kavl), eylemleri (fiil) ve onaylayıcı tavırları (takrir) olmak üzere üç türden oluştuğu tesbit edilmiştir. Resûlullah'ın gördüğü ve duyduğu halde onay biçiminde yorumlanabilecek tavırları anlamına gelen takrirî sünnetin ilgili davranışın en azından yasaklanmadığını gösterdiği, sözlü sünnetin içerdiği emir ve yasakların ise ilke olarak Kur'an'dakiler gibi bağlayıcı olduğu kabul edilmiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim lafız ve mânâ yönünden mütevâtir olduğundan büyük çoğunlukla haber-i vâhidlerden meydana gelen sünnet pratikte Kur'an'dan farklı bir konuma sahip olmuştur. Hz. Peygamber'in fiilleri tek başına bağlayıcı bir otoriteye sahip bulunmamakla birlikte çeşitli karinelerle dinî nitelik kazanabilecek mahiyette görülmüştür. Meselâ bir yiyeceği yemesi gibi, bir şeyin Resûlullah tarafından yapıldığının tesbit edilmesi o şeyin en azından günah olmayıp mubah sayıldığını gösterir. Bir eylemi Resûl-i Ekrem'in dinî bir vecibeyi yerine getirmek için yaptığı biliniyorsa o eylem bağlayıcı bir kural olur; diğer bir ifadeyle sözlü bir emrin nasıl yapılacağını gösteren eylem o emrin hükümünü alır. Meselâ Hz. Peygamber'in namazın nasıl kılınacağını gösteren fiilî hadisleri böyledir. Onun dinî vecibeler dışında ibadet (takarub, kurbet) amacıyla yaptığı bilinen eylemlerin müslümanlar bakımından zorunlu olmasa da dinen teşvik edildiği kabul edilir;

bir eylemi çoğunlukla yapıp bazan terketmesi ise o eylemin daha güçlü biçimde tavsiye edildiğini gösterir.

Sünnetin kaynaklık değerini belirleme bağlamında Hz. Peygamber'in Kur'an'ın ifadesiyle hem bir beşer olduğu hem de vahiy alma özelliğine sahip bulunduğu dikkate alınıp (el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6) İslâm âlimlerince belirli ayırımlar yapılmıştır. Buna göre Resûlullah'ın sırf insan olarak davranışları dinî hüküm ifade etmese de ona olan sevginin bir tezahürü şeklinde bu konuda onu izleyenin niyetinden dolayı uhrevî mükâfat elde edebileceği kabul edilmiştir. Resûl-i Ekrem'in peygamber sıfatıyla yaptığı davranışları ise dinî hüküm kaynağıdır. Ayrıca onun devlet başkanı, kumandan, yargıç, aile reisi, kanaat önderi vb. rolleri ve konuları da vardır. Bu sıfatlar bir yönüyle Resûlullah'ın insanî özelliklerinden öğeler taşırken aynı zamanda peygamberlik özelliğinden doğan öğeler de barındırmaktadır. Dolayısıyla onun bir söz veya tasarrufunun dinî-evrensel bir nitelik mi taşıdığı yoksa salt insanî bir kanaat veya yargı mı içerdiğinin tesbit edilmesini dinî hüküm kaynağı olan sünnetin kapsamının tanımlanması açısından önemlidir. Bu belirlemede Kur'anî tebliğin temel ölçü alınması gerektiği ise açıktır.

Sünnet fikhî hüküm kaynakları sıralamasında teorik olarak Kur'an'dan sonra gelse de İslâm düşüncesinde sünnetle Kur'an'ın bir bütünlük arzettiği var sayılır ve ancak Kur'an'da mevcut bir hükümler sünnette yer alan bir rivayetle fiilen çelişip uzlaştırılmasının mümkün olmadığı durumlarda Kur'an'daki hükmün alınıp o rivayetin terkedileceği kabul edilir. Fakat bu durumda bir âlimin açık diye nitelediğini diğeri kapalı görebildiği veya birinin uzlaştırılabilir saydığı âyet ve hadisleri diğeri uzlaştırılmaz sayabildiği için ictihad ve uygulamada farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Esasen sünnette yer alan hükümler Kur'an'daki hükümlerle karşılaştırıldığında dört durum ortaya çıkar. 1. Kur'an'daki hükme tamamen uyan sünnet. Bu durumda sünnet Kur'an'ı teyit edici niteliktedir. Meselâ, "Gönül hoşnutluğu olmaksızın bir müslümanın malı bir başkasına helâl olmaz" hadisi (*Müsned*, V, 72), "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret müstesna mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin" âyetinin (en-Nisâ 4/29) getirdiği hükmü ifade etmektedir. 2. Kur'an'daki hükmü açıklayan sünnet. Kur'an'daki mücmel ve müşkil lafızları açıklığa kavuşturan, umumi hükümleri tahsis eden ve mutlak

hükümleri takyit eden sünnet bu kısmı oluşturur. Meselâ namaz vakitlerini ve rek'atlarını, namazda kıraati bildiren hadisler, "Namazı kılın" âyetini (el-Bakara 2/43) açıklamaktadır. "Bir kadın halası veya teyzesi üzerine nikâhlanamaz" hadisi (Buhârî, "Nikâh", 27), "Bunların -yukarıda sayılanların-dışındakiler size helâl kılındı" âyetinin (en-Nisâ 4/24) umumunu tahsis etmektedir. 3. Kur'an'da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hüküm getiren sünnet. Meselâ ninenin miras hakkına sahip olduğunu bildiren, sadaka-i fıtrı ve vitir namazını teşrîf kılan hadisler böyledir. 4. Kur'an'daki hükmü nesheden sünnet. Anne, baba ve akrabaya vasiyet yapılabileceğini bildiren âyetin (el-Bakara 2/180), "Mirasçığa vasiyet yoktur" hadisiyle (Ebû Dâvûd, "Veşâyâ", 6) neshedilmesi bu durumun örnekleri arasında zikredilir. Ancak bu görüş Kur'an'ın sünnetle neshedilebileceğini kabul eden çoğunluğa aittir (bk. NESİH).

Sıhhat Açısından Sünnet. Hz. Peygamber'den nakledilen sünnet malzemesinin ona aidiyetinin doğruluğunu (sıhhat) tesbitte nasıl bir yol izleneceği hususu kelâm da ve fıkıh usulünde haber teorisi esas alınarak çözülmüştür. Bir kimseye görmediği olayla ilgili verilen bilginin (haber) akf açıdan kesin doğru, kesin yanlış ve ihtimalli olmak üzere üçe ayrıldığı bu teoriye göre meselâ Hz. Muhammed'in yaşadığı, Kur'an'ı tebliğ ettiği, namaz, oruç ve hac gibi dinin temel hükümlerini insanlara öğrettiği vb. bilgiler o dönemden itibaren büyük kitleler tarafından nesilden nesile tevâtür yoluyla aktarılan kesin doğru haberlerdir (bk. MÜTEVÂTİR). Buna karşılık onun Hz. Mûsâ döneminde yaşadığı gibi tarihî gerçeklere aykırı bilgiler kesin yanlış haberlerdir. Bu iki kategori dışında kalan haberler ise ihtimalli olarak nitelenmiş ve bilgi değeri tartışmaya açık sayılmıştır (bk. HABER-i VÂHİD). Konu bilgi kuramı açısından değerlendirildiğinde mütevâtirin zorunlu kesin bilgi, haber-i vâhidin ise kesin olmayan baskın kanaat oluşturduğu kabul edilir. Hanefîler bu ikisi arasında meşhur haber diye bir üçüncü kategoriden söz eder. Meşhur onlara göre baskın kanaatin üstünde, fakat kesin zorunlu bilginin altında insanın kalbini ve zihnini tatmin eden bir bilgi türüdür (bk. MEŞHUR). Mütevâtir sünnetin dinî hüküm inşasında kaynak değeri taşıdığında görülmüş ayrılığı yoktur; meşhur haberlerde de büyük çoğunluk tarafından bu kapsamda görülür. Haber-i vâhidin dinî hüküm koyup koyamayacağı ise tartışma konusudur. Ehl-i hadîs ve on-

lar gibi düşünen bazı fıkıh mezhepleri, bu nitelikte de olsa hadisçilerin ölçülerine göre sahih kabul edilen hadisin dinî hükümlere dayanak teşkil edeceği görüşündedir. Ancak İslâm âlimlerinin çoğunluğu, bu tür hadislerin prensip olarak İslâm'ın inanç esasları dışındaki konularda ve Kur'an'la mütevâtir sünnet yanında müctehidin inceleme süzgecinden geçirilmesinden sonra hüküm kaynağı olabileceği kanaatinde-dir. Bu yaklaşım, Hz. Peygamber'in otoritesinin sorgulanması değil ona nisbet edilen bilgiyle ilgili güvenilirlik kuşkusunun dile getirilmesidir. Böylece İslâm'ın esasları kesin bilgi sağlayan yollarla tesbit edilirken temel İslâmî hükümlerin dışındaki alanlarda ihtimalli bilgilere dayanılabileceği, zaman ve şartlara göre farklı şekillerde yorumlanabilecek esnek bir İslâm anlayışının oluşmasına imkân hazırlamıştır. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu fıkıh, kelâm ve ahlâka ilgili prensipleri belirlerken mütevâtiri hareket noktası almış ve ihtimalli bilgileri bu ana esaslar çerçevesinde yorumlamıştır. Böylece sünnet bir yandan tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf eserlerinin ortak paydasını oluşturan bir öz ve temeli yaşatmış, öte yandan değişen zaman ve şartlarda ortaya çıkan alternatif yorumlar olan mezheplerin meydana gelmesine zemin hazırlayan etkenler arasında özel bir yere sahip olmuştur.

Sünnet ve Çağdaş Tartışmalar. Klasik sünnet teorisi XVIII. yüzyıla kadar büyük ölçüde korunmuştur. Daha sonra İslâm dünyası sömürgeci güçlerin saldırılarına mâruz kaldıkça geleneksel dinî düşünceler sorgulanmaya ve İslâm toplumunda ıslah çağrıları dile getirilmeye başlanmıştır. Bu ıslah projelerinin temel iddiasına göre İslâm düşüncesinde İslâm'ın özünden, yani Kur'an ve Sünnet'ten sapma meydana geldiği için müslümanlar gerilemiştir ve Kur'an'la Sünnet'e dönüş olmaksızın bu gerilemeyi durdurmak mümkün değildir. Bu bağlamda sünnet denildiğinde çoğunluk, geçmişte İslâm âlimlerinin çeşitli ekoller aracılığıyla geliştirdikleri sünnet yorumlarını içine alan bir sünnet anlayışına sahipken ehl-i hadîs veya Selefî nitelemesiyle öne çıkan gruplar sünneti sadece hadis mecmualarına hasreden bir yaklaşımı benimser. İkinci tür anlayış, çoğunluk tarafından bazı noktalarda İslâm düşüncesini zengin birikiminden mahrum bırakmak ve müslümanların düşüncesini dar kalıplara hapsetmekle eleştirilmektedir. Öte yandan modernizmin etkisiyle geleneği yanlışlıklardan arındırma söylemiyle ortaya çıkan

başka yaklaşımlar da vardır. Bunların en radikalı, İslâm'ın Kur'an dışında vahiy temelli bilgi kaynağı bulunmadığını iddia eden Kur'anlılık / meâclilik düşüncesidir. Diğer bir kesim ise sünnetin otoritesini inkâr etmemekle birlikte hadislerin özellikle modernist ideolojiyle çeliştiği kabul edilen unsurlarının uydurma olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda kadınlarla ilgili hadisler önemli bir yer tutmaktadır. Modernist yöntem, tutarlı bir metodolojiye dayanmadan sırf modern hayatla veya aydınlanmacı akılla çeliştiği varsayımından hareket edip hadislerin sıhhatine dair keyfî hüküm vermekle itham edilmiştir. Modernizmin dar din anlayışını esas alan bir başka yaklaşım ise Hz. Peygamber'in otoritesini bu anlamıyla dinî alana hapsederek, onun hayatın her alanıyla ilgili öğretilerini ve örnekliğini (sünnetini) sadece kişiyle yaratıcısı arasındaki mânevî-ruhanî saha ile sınırlamaktadır. Bu yaklaşım, büyük çoğunluk tarafından madde-mâna ve dünya-âhiret arasında dengeli bir tutumu benimseyen İslâm'ın özelliklerine uymamakla eleştirilmiştir. Kısacası, günümüz İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre sünnet, Kur'an ilkelerinin hayata geçirilmiş ve günlük yaşayış formlarına dökülmüş şekli olup sünneti esas almayan düşünce ve hayat tarzının İslâmî nitelik kazanması mümkün değildir. Ancak sünnetin yalnız hadislerle indirgenip lafızcı (literalist) yorumlama yöntemine tâbi kılınmasıyla modern çağın zorlamaları sonucunda bir kısmının feda edilmiş yaklaşımları arasında dengeli ve tutarlı yöntemler takip edilecek yorumlanması ve Hz. Peygamber'in evrensel mesajının günümüz dünyasına anlaşılır şekilde sunulması gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "snn" md.; *et-Ta'rifât*, "sünnet" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 979-983; *Müsned*, V, 72; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1359/1940, tür.yer.; a.m.f., *el-Üm*, VII, 337, 343; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, IV, 487-497; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), VI, 126-128; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî - Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1991, VI, 458; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 237-238; Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, III, 35-244; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'* (nşr. Abdülmecîd Türki), Beyrut 1408/1988, I, 545-564; II, 567-656; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 374-381; Gazzâlî, *el-Müstasfâ* (nşr. Hamza b. Zühayr Hâfız), Cidde, ts. (Şeriketü'l-Medîneti'l-münevere), II, 120-292; Nevevî, *Şerhu Müslim*, IX, 20; Şâtibî, *el-Muvâfakat: İslâmî İlimler Metodolojisi* (trc. Mehmet Erdoğan), İstanbul 1993, IV, 1-5; Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh*, Kahi-

re 1377/1957, II, 2; J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1954, tür.yer.; a.mlf., "Sur l'expression 'sunna du prophete'", *Mélanges d'orientalisme offerts à Henri Massé*, Tehran 1963, s. 361-365; a.mlf., *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1964, s. 28-36; M. M. Bravmann, *The Spiritual Background of Early Islam: Studies in Ancient Arab Concepts*, Leiden 1972, s. 123-198; Charles J. Adams, "The Authority of Prophetic Hadith in the Eyes of Some Modern Muslims", *Essays on Islamic Civilization: Presented to Niyazi Berkes* (ed. D. P. Little), Leiden 1976, s. 25-47; M. Mustafa el-A'zami, *On Schacht's Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Riyad 1985, tür.yer.; M. Yusuf Guraya, *Origins of Islamic Jurisprudence: With Special Reference to Muwatta Imam Malik*, Lahore 1985, tür.yer.; Mehmed Hayri Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet: Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara 1993, tür.yer.; a.mlf., *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara 1999, tür.yer.; Fazlur Rahman, *Islamic Methodology in History*, Karachi 1994, s. 27-84; Ahmad Hasan, *The Early Development of Islamic Jurisprudence*, Islamabad 1994, s. 85-114; Abdülğani Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, Riyad 1415/1995, s. 45-84; D. Brown, *Rethinking Tradition: Modern Discussions of Sunna in Egypt and Pakistan*, Cambridge 1996, tür.yer.; Adem Yerinde, *Ahkâm Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 110-135; Musa Cârullah Biçiyef, *Kur'an ve Sünnet İlişkinde Farklı Bir Yaklaşım: Kitâbu's-Sünne* (trc. Mehmet Görmez), Ankara 1998, s. 7-11; Abdullah Aydınli, "Rivayet Asrında Sünnet Kavramı", *Kur'an ve Sünnet Sempozyumu, 1-2 Kasım 1997: Bildiriler*, İstanbul 1999, s. 91-98; Yasin Dutton, *The Origins of Islamic Law: The Qur'an, the Muwatta' and Madinan 'Amal*, Surrey 1999, tür.yer.; a.mlf., "Sunna, Hadith and Madinan 'Amal", *Journal of Islamic Studies*, IV, Oxford 1993, s. 1-31; a.mlf., "'Amal v. Hadith in Islamic Law: The Case of Sadl al-Yadayn (Holding One's Hands by One's Sides) While Doing the Prayer", *Islamic Law and Society*, III/1, Leiden 1996, s. 13-40; *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafii'nin Rolü* (haz. M. Hayri Kırbaçoğlu), Ankara 2000, tür.yer.; İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, İstanbul 2004, tür.yer.; Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet: Haneî Fıkıh Teorisinde Peygamberin Otoritesi*, İstanbul 2004, tür.yer.; a.mlf., *Sünnet: Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, İstanbul 2006, tür.yer.; Zafar Ishaq Ansari, "Juristic Terminology Before Shafi'i: A Semantic Analysis with Special Reference to Kufa", *Arabica*, XIX, Leiden 1972, s. 255-300; J. Burton, "Notes Towards a Fresh Perspective on the Islamic Sunnah", *BSMES*, XI (1984), s. 3-17; G. H. A. Juynboll, "Some New Ideas on the Development of Sunna as a Technical Term in Early Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, X, Jerusalem 1987, s. 97-118; a.mlf. - D. W. Brown, "Sunna", *EP* (İng.), IX, 878-881.

MURTEZA BEDİR

Kelâm. Kelâm âlimleri sünneti "Hz. Peygamber ve ashabının itikad ve amelde takip ettiği yol" diye tanımlamış, bid'atı da bunun karşıtı olarak kullanmıştır. Diğer bir

ifadeyle sünnet ümmetin hâkim din anlayışını, bid'at ve dalâlet ise bu yoldan sapmayı ifade eder. İslâm'ın ilk dönemlerinde gerçekleştirilen fetihler sonucunda değişik inanç ve kültürlere sahip insanların kendilerini İslâm dünyası içinde bulmaları neticesinde bazı bölgelerde bid'at ve hurafeler zuhur etmeye başlamış, bunu önlemek amacıyla Kur'an'da ve Sünnet'te yer alıp sahâbenin benimseydiği inançları ortaya koyan risâleler yazılmış, bunlara genel olarak "Kitâbu's-Sünne" adı verilmiştir. Vâkıdî'nin *Kitâbu's-Sünne ve'l-cemâ'a'sı*, İbn Ebû Âsım, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir el-Hallâl, İbn Bâbeveyh el-Kummî ve Ebû'l-Kâsım el-Lâlekâî'nin *Kitâbu's-Sünne*'leri bunlara örnektir. Kitâbu's-sünne içinde ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı, cedele başvuranın ve dünya ehliyle oturup kalkmanın kötülüğü, sünnete uymanın gerekliliği, fiten ve melâhim, kabir azabı, şefaât gibi konulara ve Havâric, Cehmîyye, Mürcie gibi mezheplerin görüşlerini reddeden rivayetlere yer verilmiştir. Bu eserlerin müellifleri, mütevâtir olup olmadığının bakmaksızın sika râviler tarafından rivayet edilen haberlere dayanan inançlara itibar etmekte sakınca görmemiştir. İbn Kuteybe, İbn Huzeyme, Tahâvî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî gibi müelliflerin eserleri böyledir. Söz konusu müelliflerin bazan zayıf, hatta uydurma hadislere yer verdiklerini gören kelâm âlimleri, yazılış amaçlarının aksine bid'atların taşıyıcısı haline gelen bu tür eserlerde yer alan rivayetleri tenkit etme ve değerlendirmeye ihtiyacı duymuşlardır (bk. KİTÂBÜ'S-SÜNNE). Müteahhir Selef âlimlerinden İbn Teymiyye itikadın esasta Kur'an ve Sünnet'e dayandığını, sahih rivayetlerle nakledilen hadislerin akla aykırı olmayacağını, dolayısıyla bir kişinin kendi aklını esas alıp bu tür haberlere karşı çıkmasının tasvip edilemeyeceğini belirtir. İslâm'ın inanç esaslarını tesbit edip bid'atlara karşı durmaya çalışan kelâmcılar itikadî meselelerde kullanılacak verilerin kesin ve güvenilir olmasını şart koşmuş, bir haberin kesin bilgi ifade etmesinin ancak tevâtür yoluyla rivayet edilmesi halinde mümkün olacağını savunmuştur. Kesin bilginin aklîselim, sağlam duyular ve doğru haber yollarından biriyle gerçekleşebileceğini, doğru haberin de mucize ile teyit edilmiş mesulün haberi ve mütevâtir haberden meydana geldiğini kabul etmişlerdir. Böylece mütevâtir derecesine ulaşmamış haberin tek başına delil olarak kullanılması kelâmcılarla hadisçiler arasındaki tartışma konularından birini teşkil etmiştir.

İlk dönem Şii kaynaklarında bir fiilin sünnet olması veya bir haberin kesin bilgi ifade etmesi için onu rivayet edenler arasında Ehl-i beyt'e mensup kişilerin bulunması gerektiğini bildiren, ilk üç halife ile Âişe, Talha ve Zübeyr gibi ileri gelen sahâbîleri ve onlara sempati duyanları dinde samimi olmamakla itham eden bazı ifadelerle rastlanmakla beraber son dönem Şii âlimleri bu konularda daha hoşgörülü bir tutum sergilemektedir. Bunlar, "Peygamber'in size verdiklerini alın, sakındırıklarından uzak durun" meâlindeki âyet (el-Haşr 59/7) gereğince İslâm'ın itikad konularını ve temel hükümlerini Allah'ın kitabından sonra Resûlullah'ın sünnetinden almayı kabul etmekte, bu bilgilerden Ehl-i beyt'e mensup sahâbîler tarafından rivayet edildiğini söylemektedir. Onlara göre bu tür bilgilerin temel kaynakları Küley-nî'nin *el-Kâfi*, Şeyh Sadûk'un *Men lâ yahdürühü'l-fakih*, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *et-Tehzîb* ve *el-İstibşâr* adlı eserlerinden oluşan Kütüb-i Erbaa'dır. İmamlar, Hz. Ali'den itibaren bu bilgileri Resûl-i Ekrem'den alarak nakletmişlerdir. Hz. Ali'nin *Kitâbü'l-Câmî'a* adlı eseri bu şekilde oluşmuştur. Ehl-i kiblenin tekfir edilemeyeceği esasını benimseyen günümüz Şia'sı sahâbeyi tekfir etmemekle beraber onların tamamına "adl" vasfını nisbet etmez. Onlara göre sahâbenin tâbiünden farkı nübüvvet nurunu müşahede etmiş olmalarıdır, bunun ötesinde bir ayrıcalıkları yoktur (Murtazâ el-Askerî, s. 263-265; Ca'fer es-Sübhanî, s. 82-84). Buna göre Şia sünneti Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirleri yanında imamların ondan gördükleri, öğrendikleri ve naklettikleri hususlar diye anılmaktadır.

İmâmet dışındaki kelâm konularında Şia ile aralarında büyük benzerlikler olan Mu'tezile kelâmcıları Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberleri mütevâtir ve âhâd diye ikiye ayırır ve itikadî alanda yalnızca mütevâtir rivayetlere dayanan haberlere itibar ederler. Nazzâm, tevâtürün delil olabilmesi için tecrübeye dayanması şartını da arar (Bağdâdî, s. 143-144). Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, duyularla doğrulanmayan haberlerin kesin bilgi ifade etmesi için yirmi veya daha fazla kişi tarafından nakledilmesini ve bunlardan en az birinin cennette müjdelenmiş (kâfir veya fâsık olmayan) olmasını şart koşar (a.g.e., s. 127-128). Mu'tezile âlimleri ilmi ve akli esasların yanı sıra dinin ana kuralları ile çelişik gördükleri rivayetleri de reddetmişlerdir (Hayyât, s. 113; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-Ham-*